

Stefan Pietrzak

Dane osobowe pięciu żołnierzy węgierskich pochowanych w 1944 r. na cmentarzu w Puchałach, w świetle dostępnych informacji

Na przełomie lipca i sierpnia 1944 r. w podwarszawskich miejscowościach rozlokowane zostały jednostki wojsk węgierskich liczące 20 tys. żołnierzy. Jednostki te to II Węgierski Korpus Rezerwowy i 1 Węgierska Dywizja Huzarów [Osiński 2011]. Podlegały one operacyjnie dowództwu niemieckiemu. Siły węgierskie zostały rozmieszczone w rejonie Warszawy na odpoczynek, po wyczerpujących bojach z Armią Czerwoną na froncie wschodnim. Wojsko węgierskie stacjonowało m.in. w Falentach, gdzie w zabytkowym pałacu miało swój szpital polowy [Przymus¹ 2007; 2016].

Wielu spośród tych żołnierzy zakończyło swoją ziemską wędrówkę na warszawskich przedpolach w lecie 1944 r., aczkolwiek ugrupowania, w skład których wchodziłi, nie były w tym okresie czynnie zaangażowane militarnie. Do dzisiaj pozostały po nich liczne mogiły. Jedna z nich znajduje się na cmentarzu w Puchałach koła Raszyna – fot 1.

Fot. 1 Grób węgierskich żołnierzy na cmentarzu w Puchałach. Źródło: Halibutt

Jest to miejsce dobrze znane mieszkańcom ziemi raszynskiej (i bardzo ważne dla wielu z nich). Znane jest również w wymiarze o wiele większym niż lokalny, bowiem informacja o nim upowszechniona została w wielu źródłach pisanych i internetowych. O ile jednak szeroko znany jest fakt istnienia zbiorowego grobu żołnierzy węgierskich z okresu II wojny światowej na tym cmentarzu, o tyle niewiele wiadomo o nich samych, kim byli, jak, gdzie i z jakich

¹ Jerzy Przymus, ur. 21 stycznia 1934 roku w Warszawie. W 1944 r. mieszkał z rodzicami w Falentach Nowych i był świadkiem pobytu wojska węgierskiego w Falentach i wydarzeń związanych z ich pobytym.

powodów ponieśli śmierć, itp. Dostępne informacje sprowadzają się w zasadzie do krótkich doniesień (wzmianek) występujących w różnych opracowaniach/materiałach, takich jak:

- „Cmentarz grzebalny... Grób Józefa Vonyik i 6 innych nieznanymi żołnierzy węgierskich, którzy przeszli na stronę powstańców warszawskich 1944” [Lipniacki 1975];
- „Na cmentarzu ... m.in. grób żołnierzy węgierskich, którzy polegli w walce z hitlerowcami w 1944 r.” [Herz 1975];
- „Na cmentarzu raszyńskim.... Jest tu również wspólna mogiła kilku żołnierzy węgierskich, którzy rozstrzelani zostali przez Niemców w sierpniu 1944 r. za pomoc udzieloną powstańcom Warszawy” [Kaszuba 1999];
- „W Raszynie na mogile jest napis po węgiersku: „Itt nyugszik Vannyik József, szül. 1920.IV.23. Meghalt 1944.IX.26., (Tu spoczywa Vannyik József ur. 23.IV.1920. Zmarł 26.IX.1944 r.)” [Golińska-Engelmayer 2006];
- „Z okazji 70-tej rocznicy wybuchu Powstania Warszawskiego.... Cześć oddano też węgierskim żołnierzom pod dowództwem sierżanta Józefa Vonyika, którzy zatrzymali się w Raszynie jadąc na pomoc walczącej Warszawie. Nigdy do niej nie dotarli; wytropieni i zamordowani przez Niemców, zostali pochowani właśnie tu, w Raszynie” [Kurier Raszyński, Nr 41 lipiec 2014];
- „W hołdzie honwedom – walczącemu po stronie powstańców i poległemu sierżantowi (na grobie: kapitan) Józsefowi Vonyikowi oraz sześciu jego towarzyszom usypano mogiłę na cmentarzu warszawskim Okęcie” [A. Sz. 2014];
- „Grób siedmiu węgierskich żołnierzy pod dowództwem Józefa Vonyika, którzy polegli w powstaniu po polskiej stronie, znajduje się w Raszynie” [Wikipedia];
- „Na Raszyńskim cmentarzu spoczywa sierżant Honvedów József Vonyik oraz 6 nieznanymi żołnierzy węgierskich poległych za sprawę polską podczas Powstania Warszawskiego” [Hungarika...];
- „Cmentarz Parafialny w Puchałach – ... Mogiła zbiorowa żołnierzy węgierskich rozstrzelanych w sierpniu 1944 r. za pomoc udzieloną powstańcom warszawskim” [Urząd Gminy Raszyn].

Doniesienia te są dość lakoniczne, a przy tym niejednolite pod względem przekazywanych treści - występują wśród nich zarówno pewne podobieństwa jak i różnice. Wybijającym się i zasadniczo wspólnym elementem jest to, że śmierć żołnierzy węgierskich związana była z opowiedzeniem się po stronie Powstańców Warszawskich w sierpniu 1944 r. Ponadto, znaczną część doniesień łączy informacja, że w zbiorowej mogile pochowany jest József Vonyik (imię i nazwisko nie zawsze pisane jednakowo) oraz sześciu innych żołnierzy. W innych kwestiach nie są one już tak zgodne. Rozbieżności dotyczą między innymi okoliczności ich śmierci. Podaje się, że polegli w walce lub zostali rozstrzelani, a w jednym z przekazów że zamordowali ich Niemcy za sam zamiar wzięcia bezpośredniego udziału w Powstaniu. Także czas śmierci żołnierzy jest różnie określany – wskazywany jest głównie sierpień, a w stosunku do jednego z żołnierzy - wrzesień 1944 r. Podobnie różnie podawane są też miejsca ich pochówku.

Niewątpliwie z wielu powodów, w tym względów historycznych, społecznych, etycznych i moralnych, wskazane byłoby pogłębienie wiedzy o żołnierzach węgierskich spoczywających na podraszyńskim cmentarzu, a im samym przywrócenie tożsamości. Duże możliwości poznawcze (dotychczas nie wykorzystywane) w tym zakresie stwarza „*Hadisír nyilvántartó*”- rejestr węgierskich ofiar wojny, utworzony pod auspicjami Ministerstwa Obrony Węgier. W źródle tym zidentyfikowano dane osobowe pięciu żołnierzy węgierskich (tabela 1), z których czterej na pewno, a jeden z dużym prawdopodobieństwem, zostali pochowani w 1944 r. na cmentarzu w Puchałach. Żołnierze ci to: József Ványik, József Kovács, József Bagóczy, János Kiss i Imre Szakács. Pewna wątpliwość co do miejsca pochówku może dotyczyć tego ostatniego, gdyż w jego danych osobowych podano, że jest to miejscowość D.Falenty. Wyjaśniając tę kwestię ustalono, że taka nazwa miejscowości znajduje się na mapie wojskowej z 1932 r. sygnowanej znakami PAS 40–SŁUP32–D i napisem RASZYN [Mapa Raszyn] i w rzeczywistości oznacza wieś Falenty. Występujący w nazwie skrót „D.” oznacza dwór, zgodnie z wyjaśnieniem podanym w opracowaniu „Znaki i objaśnienia do map 1:25 000; 1:100 000; 1:300 000 wydanej przez w 1937 r. przez Wojskowy Instytut Geograficzny. Skrót „D.” przed nazwą miejscowości Falenty odnosił się do znajdującego się w niej pałacu². W Falentach nie było cmentarza, nie zachował się też żaden ślad, ani przekaz o mogile żołnierskiej z okresu II Wojny Światowej. Nie znajduje więc logicznego uzasadnienia usytuowanie miejsca pochówku jednego z żołnierzy węgierskich w tej miejscowości, podczas gdy wszystkich innych chowano na pobliskim cmentarzu w Puchałach. Zapewne wystąpił błąd podczas spisywania okoliczności dotyczących tego zdarzenia.

Tabela 1. Dane osobowe żołnierzy węgierskich pochowanych w 1944 r. na cmentarzu w Puchałach [opracowanie własne na podstawie *Hadisír nyilvántartó*, Ministerstwo Obrony Węgier]

Nazwisko i imię	Stopień wojskowy - przynależność służbowa	Data urodzenia	Nazwisko matki	Miejsce urodzenia	Przyczyna śmierci	Data śmierci	Miejsce śmierci	Współczesne miejsce pochówku
Ványik József	szeregowy - 46 pułk piechoty/II. batalion	23 kwietnia 1920	Csiba Erzsébet	Vajkakeczöke	wykrwawienie	26 września 1944	Falenty	Raszyn
Kovács József	szeregowy - 33 pułk piechoty/III. batalion	20 lipca 1915	Nahóczki Anna	Bélapátfalva	wykrwawienie	26 września 1944	Falenty	Raszyn
Bagóczy József	szeregowy rezerwy - 33 pułk piechoty /III. batalion	22 grudnia 1918	Fehérvári Anna	Érd	postrzał w brzuch	1 września 1944	Falenty	Raszyn
Kiss János	szeregowy - 5/8. kolumna transportowa	27 lipca 1919	Pánczél Erzsébet	Csákvár	utonięcie	19 sierpnia 1944	Bielony	Raszyn
Szakács Imre	szeregowy - 52 pułk piechoty /III. batalion	13 maja 1909	Szakács Mária	Esztergom	cios siekierą	3 września 1944	Lesznówola	D.Falenty

² W *Hadisír nyilvántartó* występuje inny podobny taki przypadek. Dotyczy on miejsca o nazwie D.Obecz. Obecz w gminie Korszów, powiat kołomyjski województwo stanisławowskie była miejscowością położoną na kresach II Rzeczypospolitej, w której znajdował się dwór [Linde Ubocze].

Zidentyfikowani żołnierze mieli od 24 do 35 lat i byli szeregowcami. Czterech spośród nich służbowo przynależało do 33, 46 i 52 Pułków Piechoty. Półki te wraz 1 Kompanią 72 Batalionu Pionierów i 5 Szwadronem Kawalerii (huzarów) wchodziły w skład 5 Dywizji Piechoty [Kempa 2008], stanowiącej część II Węgierskiego Korpusu Rezerwowego [Nowak]. 5 Dywizja liczyła 3746 oficerów i żołnierzy [Sobczak 2011 za: Bartelski 1990] i była dowodzona przez gen. László Szabó³. Stacjonowała ona na północ od Piaseczna oraz w rejonach Góry Kalwarii i Wilanowa [Nowak 2014]. W okolicy Piaseczna jej pierwsze oddziały pojawiły pomiędzy 23 a 26 lipca 1944 r. [Sobczak 2011], obsadzając następnie rejon Zalesia, Wilanowa, Zawad, Kępy Latoszkowej, Powsinka i majątku Ursynów [Sobczak 2011 za: Bartelski 1990]. W rejonie Piaseczna Dywizja zajmowała pozycje do października 1944 [Nowak 2015] lub listopada [Osiński 2011].

Na obecnym etapie nie udało się ustalić w skład jakiej większej formacji wchodziła kolumna transportowa oznaczona numerem 5/8, do której przynależał służbowo piąty ze zidentyfikowanych żołnierzy. Nie jest też jasne gdzie żołnierz ten poniósł śmierć. W dokumentacji *Hadisír nyilvántartó* podane jest, że była to miejscowość Bielony, jednak w pobliżu Warszawy nie jest znana miejscowość o takiej nazwie. Być może chodzi o jej dzielnicę Bielany. Pewną poszlaką za tym przemawiającą może być fakt, że w rozpatrywanym okresie, w graniczącym z Bielanami południowo-wschodnim obrzeżu Puszczy Kampinoskiej, była rozlokowana część 12 węgierskiej Dywizji Piechoty [Nowak 2014].

W odniesieniu do wskazanego w danych osobowych miejsca pochówku żołnierzy w Raszynie (a dokładnie na cmentarzu w Puchałach) należy przyjąć, że było ono ściśle związane z istnieniem węgierskiego szpitala polowego w pałacu w Falentach [Przymus 2007; 2016]. Widziano jak do tego szpitala wolno przyjeżdżała drogą od strony Piaseczna sanitarka, zapewne wioząc poszkodowanych żołnierzy [Przymus 2016]. I można przypuszczać, że tych których zgon nastąpił w tym szpitalu odprowadzano na pobliski cmentarz w Puchałach. Należy przy tym zauważyć, że w uzyskanej dokumentacji Falenty podano jako miejsce śmierci trzech żołnierzy (József Ványik, József Kovács, József Bagóczy), a jej przyczyną było wykrwawienie się oraz postrzał w brzuch (tj. odniesione rany). Być może do tego szpitala trafiali także żołnierze polegli poza Falentami, np. w celu sporządzenia dokumentacji medycznej czy też oględzin. Żołnierze węgierscy przybywali w Falentach między lipcem a wrześniem 1944 r. Cechował ich bardzo życzliwy stosunek do miejscowej ludności, a jednym z jego przejawów była pomoc lekarska udzielana przez personel tego szpitala polowego [Przymus 2016].

Zaprezentowane nowe dane historyczne dotyczące żołnierzy węgierskich spoczywających na cmentarzu w Puchałach powiększyły istniejący stan wiedzy na ich temat,

³ Nadmienić warto, że gen. László Szabó obok gen. Beli Lengyela – dowódcy II Węgierskiego Korpusu Rezerwowego, brał udział w rozmowach prowadzonych w sierpniu 1944 r. w Zalesiu z ppłk. ks. dr Janem Stępnem – przedstawicielem Komendy Głównej Armii Krajowej. W ich ramach omawiano m.in. możliwość przejścia Węgrów na stronę aliantów przy pomocy AK i podjęcie przez nich walki z Niemcami [Krański 2006]. Pośrednio daje to pogląd o nastrojach panujących w dowodzonej przez gen. Szabó 5. Dywizji Piechoty.

a w pewnym stopniu także zweryfikowały go i uporządkowały. Przede wszystkim umożliwiły przywrócenie do zbiorowej świadomości tożsamości kilku z nich. Niezbędne są jednak dalsze prace studialne, szczególnie po to, aby ustalić dane osobowe żołnierzy, których jeszcze nie zidentyfikowano. Ponadto należy dążyć do poznania okoliczności, które doprowadziły do ich śmierci.

Literatura:

1. A. Sz. 2014. Upamiętniono pomoc żołnierzy węgierskich powstańcom warszawskim. Film Andrzeja Munka ma autentyczne podłoże. W: Głos Polonii. Kwartalny dodatek Polonii Węgierskiej Nr 118. 15 września 2014 r. s. 8-9.
2. Bartelski L. 1990. Pułk AK „Baszta”. Warszawa: Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych ss. 317.
3. Golińska-Engelmayer K. 2006. Węgrzy w Podkowie Leśnej. W: Podkowiński Magazyn Kulturalny, nr 51 (2006). Wydawca: Towarzystwo Przyjaciół Miasta Ogrodu Podkowa Leśna s. 38-45.
4. Hadisir nyilvántartó (rejestr węgierskich ofiar wojny, utworzony pod auspicjami Ministerstwa Obrony Węgier). [Dostęp 16.06.2017]. Dostępny w Internecie: http://www.hadisir.hu/hadisir/?o*=16099&bejegyzesek=lista&*=0&kategoria=&nev=&szul_ido=EEEE-HH-NN&anyja_neve=&szul_hely=&temetve=Raszyn&p*=5;
http://www.hadisir.hu/hadisir/?bejegyzesek=adatlap&id=692516261711716968&p*=5&*=0
5. Halibutt. Warsaw Uprising Hungarians.JPG. [Dostęp 16.06.2017]. Dostępny w Internecie: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Warsaw_Uprising_Hungarians.JPG
6. Herz L. 1975. Pruszków i okolice. Warszawa: Sport i Turystyka. wyd.1. s.20. mapy. opr. oryg. kartonowa. 19 cm. Seria wydawnicza: Podwarszawskie szlaki piesze tom 2.
7. Hungarika w Polsce, cz. 3 – okolice Warszawy. Dostęp w Internecie: <http://www.magazyn.pl/hungarika-w-polsce-cz-3-okolice-warszawy/>
8. Kaszuba H. 1999. Dzieje Raszyna i Falent. 190. Rocznica bitwy pod Raszynem 1809-1999. Warszawa: Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej ss. 327.
9. Kempa W. 2008. Na przedpolu Warszawy. Miejska Biblioteka Publiczna w Siemianowicach Śląskich ss. 664. ISBN: 978-83-901561-6-3.
10. Krasieński J. 2006. Cisi bohaterowie wojny i Powstania Warszawskiego: refleksje nad ludzkimi losami Saeculum Christianum: pismo historyczno-społeczne 13/1 s. 99-140.
11. Kurier Raszynski, Nr 41 lipiec 2014 s. 3. Informacja bez podpisu.
12. Linde Ubocze. Dostęp w Internecie: <http://www.kami.net.pl/kresy/>
13. Lipniacki W. (oprac. i red.) 1975. Inwentaryzacja krajoznawcza województwa warszawskiego. Warszawa: Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze. Okrąg Mazowiecki. Mazowiecka Komisja Krajoznawcza. Wyd. 3. rozszerz. i popr., ss. 253.
14. Mapa Raszyn (symb. PAS 40-SŁUP32-D) 1:25 000. Wojskowy Instytut Geograficzny. Warszawa 1932. [Dostęp 16.06.2017]. Dostępny w Internecie: http://www.mapywig.org/m/WIG_maps/series/025K/P40-S32-D_RASZYN_1932.jpg
15. Nowak S. 2014. Warszawa 1944. Alternatywna historia Powstania Warszawskiego. Wydawnictwo: Fronda. ss. 352. ISBN: 9788364095351.
16. Nowak S. 2015. Węgrzy a Powstanie Warszawskie. Wróg czy przyjaciel? Dostęp w Internecie: <http://historia.wp.pl/title,Wegrzy-a-Powstanie-Warszawskie-Wrog-czy-przyjaciel,wid,17741878,wiadomosc.html?ticaid=11821c>
17. Osiński Z. 2011. Węgrzy w Powstaniu Warszawskim. BRAT Nr 11 (169) Listopad 2011. Warszawa: Parafia bł. Władysława z Gielniowa s. 12-13.

18. Przymus J. 2007. Wypowiedź zarejestrowana przez Małgorzatę Bramę. Włocławek, 17 października 2007 r. [Dostęp 16.06.2017]. Dostępny w Internecie: <http://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/jerzy-przymus,1271.html>
19. Przymus J. 2016. Informacja bezpośrednio udzielona autorowi (telefonicznie). Falenty, 2.12.2016 r.
20. Sobczak A.K. 2011. Relacje węgiersko polskie na ziemiach polskich w okresie II wojny światowej 1939-1945. Studia Mazowieckie. - R. 7, nr 1/2 (2011) s. 45-56.
21. Urząd Gminy Raszyn. [Dostęp 16.06.2017]. Dostępny w Internecie: <http://raszyn.pl/prezentacja-gminy/zabytki>
22. Wikipedia. Siły polskie w powstaniu warszawskim. [Dostęp 16.06.2017]. Dostęp w internecie: http://pl.wikipedia.org/wiki/Si%C5%82y_polskie_w_powstaniu_warszawskim
23. Znaki i objaśnienia do map 1:25 000, 1:100 000, 1:300 000. Wojskowy Instytut Geograficzny. Warszawa 1937. ss. 11.